

LEHÇEDE ÖDÜNÇLEME VE TÜRLERİ

Emrah GAZNEVİ¹

¹Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, emrah.gaznevi(at)istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8734-5479

Gaznevi, Emrah. “Lehçede Ödünçleme ve Türleri” idil, 65 (2020 Ocak): s. 94-105. doi: 10.7816/idil-09-65-08

Öz

Dilsel ödünçleme yabancı dilden alınan ve dilin söz varlığını artıran dil öğelerine verilen addır. Bir anlamda sözcük alışverişi anlamına gelen ödünçlemeye zemin hazırlayan en önemli unsur olarak farklı kültürlerin artmakta olan ilişki seviyesi gösterilebilir. Bu artış da hiç kuşkusuz teknolojik alanda gelişmelere, internete, filmlere dayanmaktadır. Bunun dışında uluslararası ticari, ekonomik, bilimsel, kültürel ve siyasi ilişkiler, coğrafi konum, tarihi olaylar, savaş ve sosyal yaşamdaki değişiklikler de ödünçlemeye uygun ortam oluşturan faktörler arasındadır. Ödünçlenen yabancı kökenli sözcükler, terimler, ifadeler dünyanın her dilinde mevcuttur. Başka dillerden geçmiş binlerce sözcük Polonya dilinin (Lehçenin) güncel söz varlığının önemli bir kısmını oluşturur. Diğer kısmını da eski Lehçeden geçmiş basit, Slav dillerinden türetilen veya diğer dillerden ödünç alınan yabancı sözcüklerden türetilmiş sözler oluşturur. Bu sözcükler Lehçeye aracısız (doğrudan ödünçleme) veya başka bir dil aracılığıyla (dolaylı ödünçleme) olmak üzere iki farklı şekilde geçmiştir. Ödünçleme yalnızca sözcükler temelinde değil, deyimler, kalıplar, yapılar veya ekler çerçevesinde de gerçekleşebilmektedir. Bazıları hiçbir değişikliğe uğramadan, bazıları ise Lehçenin söz ve dil bilgisi yapısına uygun hale getirilerek ve değiştirilerek geçmiştir. Ancak, bugün Lehçedeki yabancı dilden örnek alınarak oluşturulmuş yapıların bir kısmı kimi Polonyalı dil bilimciler tarafından doğru kabul edilmemektedir. Bu çalışmada kaç tip ödünçlemenin olduğu, hangi yollarla gerçekleştiği, hangi yapıların hatalı olarak değerlendirildiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: dil, Lehçe, ödünçleme, diller arası etkileşim, uluslararası sözcükler

Makale Bilgisi

Geliş: 18 Ekim 2019

Düzeltilme: 10 Kasım 2019

Kabul: 19 Aralık 2019

Giriş

Sözcük türetmede en etkin yöntemlerden biri, dilin bazı unsurlarının diğer dile geçmesi anlamına gelen "ödünçleme"¹dir (İng. *borrowing*, Leh. *zapożyczenie* ya da *pożyczka*). "Ödünçleme bir dilin kendisinde olmayan kelime ve yapıları bir başka dilden alarak kullanım alanına koymasıştır. Alınan dil öğeleri bazen özümsererek alındığı dilin ses ve şekil yapısına uydurulmaya çalışılırken, bazen de hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi kullanım alanına dâhil edilir" (Paylan, 2015: 124). Tüm doğal diller birbirleriyle etkileşim halindedir. Başka dilden etkilenmeyen ya da diğerini etkilemeyen bir dilden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Özellikle aynı aileye ait olan dillerde etkileşimin üst seviyede olduğu görülür. Eski çağlardan beri her dil kelime hazinesini zenginleştirerek diğer dillerden sözcük ödünç almıştır. Sadece sözcük değil, aynı zamanda dil bilimsel öğeler, söz dizimsel yapılar ve hatta önceleri bilinmeyen kavram ve terimler ödünçlemiştir. Yabancı kökenli öğeler arasında asıl ödünçleme, yani söz konusu dildeki sözcükler yerine kullanılan yabancı kökenli sözcükler ile daha önce bilinmeyen, daha önce herhangi bir adlandırmadan yoksun kalmış nesne ve hareketleri tanımlamak için dile geçen ve uyarlanan ödünçlemeleri ayırt etmek gerekir. Ödünçleme, diğer uluslarla iletişimin sonucu olarak dilde kendini göstermiş ve günümüzde kaçınılmaz hale gelmiştir.

Lehçe de her zaman yabancı sözcüklerin benimsenmesinin nispeten büyük bir kolaylığı ile karakterize edilmiştir. Bu, sıradan dil kullanıcısının bilincinde ödünçlenen sözcüklerin yabancı olma özelliğinin çok çabuk kaybolduğu anlamına gelmektedir. Çünkü telaffuz, çekim ve sözcük yapımında Polonya geleneklerine uyum sağlarlar. Sadece yabancı yazım ve telaffuz biçimiyle değişime uğramamış birkaç sözcük yabancı olarak algılanır, örneğin *savoir-vivre*, *bon ton*, *bon mot*, *chapeau bas!*, *passé*, *passe-partout* (Skudrzykova, 2002: 29).

Sözcüklerin başka bir dile ait olan kökeni her zaman hissedilmez. Bir kısmı uzun zaman önce dile geçtiğinden genellikle o dilin sözcüğü olarak algılanır. Örneğin, bugün Polonyalıların birçoğu, geçmiş yüzyıllarda Lehçeye geçmiş *mur* "duvar", *rura* "boru", *sztuka* "sanat" ve *ćwiczyć* "alıştırma, egzersiz yapmak" gibi sözlerin yabancı dilden geçtiğinin farkında değildir. Çünkü Lehçedeki sözlerle yakından ilişkili olan diğer Slav dillerinden ödünç alınan kelimelerin yabancılığı neredeyse anlaşılmaz durumdadır. Anadilin morfolojik öğeleri yardımıyla yabancı dilsel yapıyı model alan bazı sözcükler de bir ödünçleme grubu oluşturur. Bu yöntem, Lehçe dil terminolojisinde *kalka* (öyküntü) olarak tanımlanmaktadır. Lehçe sözlüklerde öyküntü "yabancı söz ya da ifadenin modeline dayanarak anadilin öğelerinden oluşan söz ya da birleşik sözcük" olarak tanım bulur (Drabik vd. 2007a: 301). Berke Vardar ise öyküntü (calque) terimine şöyle açıklık getirmiştir: "Bir dilden öbürüne, genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla içerik ve -bileşik biçimler söz konusu olduğunda- sıralanış düzeni aktarma; bu işlem sonunda ortaya çıkan biçim. "Örneğin *bilimkurgu* terimi İngilizce kökenli bir öyküntüdür" (Vardar, 2002: 156). Ödünçleme kavramı yerli sözcüklerin karşıtı olarak kullanılır ve bu terim ile bir dilin bünyesindeki tüm yabancı sözcükler, yabancı sesler, cümleler, sözcük grupları, türetme yolları, çekim şekilleri, anlambirimler, sesbirimler, söz dizimsel yapılar ve deyimler tanımlanır. Ödünçlemenin sınıflandırılması ödünçleme odağı, köken, aktarılan dilde benimsenme derecesi, o dile ulaşma yolu ve işlev gibi çeşitli kriterlere dayanır.

Geleneksel filoloji çalışmalarında ödünçleme yanında ödünç sözcük olarak da tanımlanan, dil etkileşimleri sonucu ortaya çıkan kopyalamalarda, aslında sadece sözcük kopyaları yapılmaz; biçimbilgisi, sesbilgisi, sözdizimi ve anlam bilgisine dair unsurlar da diller arasında kopyalanabilir. Sözlüksel esasta daha geniş ölçekten bakıldığında, ortaya yeni bir sözcük çıkmaz, zira ilgili sözcük kaynak dilde mevcut hâlededir, fakat bu sözcük hedef dil için yeni durumdadır ve dolayısıyla sözcük kopyaları da hedef dil için bir sözcük yapım yolu olarak düşünülmelidir. (Sarı, 2015: 78)

Sözcükler farklı kriterlere göre (sosyal, kronolojik vb.) sınıflandırılabilir. Kökene göre ayırma bunlardan biridir. Bir başka deyişle yerli ve yabancı kökenli sözcükler de birbirinden ayrılır. Lehçe Polonya'nın geçmişten bugüne kadar etkileşim halinde olduğu tüm ülkelerin dillerinden etkilenmiştir. En çok da Latincenin (Hristiyanlıktan dolayı) ve en yakın komşu ülkelerin dilleri, yani Almanca, Çekçe ve Rusçanın etkisi hissedilmiştir.

Bilindiği üzere, Lehçedeki en eski ödünçlemeler Hristiyanlığın kabul edilmesi süreciyle ilişkilidir - bu sürecin başlangıcı 966'da I. Mieszko'nun Hristiyanlığa geçmesiydi. Böylece, o zamanki tüm dini terminoloji, Çekçe ve Almancanın aracı olması (*aniol* "melek", *krzyż* "haç", *oltarz* "sunak", *pacierz* "dua", *kaplan* "rahip") belli olsa da Latinceye dayanmaktadır. Okullar ilk olarak kiliselerde ve manastırlarda ortaya çıkmaya başladı, Bu okullarda Latince eğitim verilirdi, böylece Latince sözcükler Lehçeye geçmiş oldu. (Skudrzykova, 2002: 30).

¹ Lehçede bu yöntem *zapożyczenie* ya da *pożyczka*, İngilizcede ise *borrowing* şeklinde adlandırılır. Bu yönüyle, daha en başından adı itibarı ile terim Türkçeye ve Lehçeye çeviri yöntemiyle kazandırılmıştır.

Bunun yanında dolaylı olarak başka bir dil aracılığıyla çok uzak ülkelerin dillerinden ödünçlenen sözcükler de vardır: Lehçedeki *dywan* "halı", *harem* "harem" Osmanlıca-Türkçeden; *szach* "şah" Farsçadan; *tygrys* "kaplan" Latince; *cyfra* "rakam" Arapçadan; *keczup* "ketçap" İngilizceden; *bambus* "bambu" Almancadan geçmiş sayısız sözcüklerden yalnızca birkaçıdır. Latince ve Yunanca kökenli pek çok sözcüğün Fransızca, Almanca aracılığıyla; Fransızca ve Arapça kökenli sözcüklerin de İspanyolca aracılığıyla geçtiği tespit edilmiştir (Tomaszewska, 2014: 466).

Lehçenin söz varlığında Çekçenin önemli bir etkisi vardır, ancak ödünç alınan Çekçe sözcükler arasında sesleri itibariyle kendi kökenlerine aykırı olan eski Lehçeye ait sözcük grupları mevcuttur. Bunlardan bir tanesi ünsüz harfler arasında yer alan *-ra-* ses grubuna sahip sözcüklerdir (eski Lehçe kökenli sözcüklerde ünsüzler arasında *-ro-* vardır): *brama* "giriş kapı" (eski formu olan *brona* tamamen Lehçeydi) *straz* "muhafız, bekçi, koruma görevlisi" (eski Lehçede *stroża*'dır). Diğeri ise ünsüz harfler arasında yer alan *-la-* ses grubuna sahip sözcüklerdir (oysa Lehçe ünsüzler arasında *-lo-* vardır): *blagać* "yalvarmak, dilemek" (eski Lehçede bunun karşılığı *blagać*'tur). Sert ünsüzlü sözcükler de sesleri sonucu Çekçe kökenlerine aykırı düşen diğeri bir gruptur. Çünkü eski Lehçe sözcüklerde yumuşak ünsüz vardı: "kalp" *serce* eskiden *sierce*, "düğün" *wesele* eski Lehçede *wiesiele*, "neşeli" *wesoły* - *wiesioły*; "kırmızı" *czerwony* - *czewiony*, "sadece" *jedyny* - *jedziny*, "vatandaş, yurttaş" *obywatel* - *obywaciel* gibi pek çok örnek verilebilir. Bugün Lehçede bir özel ad olan *Władysław* önceden *Włodzisław*; *plaz* "amfibi" ise *ploza* şeklinde yazılmaktaydı. Bunlara ek olarak eski Lehçe sözcüklerde sert ünsüzden sonra *q* veya *ę* gelmekteydi. Bugün "görevlendirmek" anlamında *poruczyć* kullanılsa da bu fiilin önceki formunun *poręczyć* olduğu belirtilmelidir. Benzer biçimde önceleri *rucznica*, bugün ise *rusznica* olarak kullanılan "toplu tabanca" eski Lehçede *reçznica*; *Waclaw* adı *Więce* - *slaw*'dan gelerek *Więclaw*² idi. Yine Çekçe kökenli "kasap" *masarz* eski Lehçede iki yumuşak sessiz harf arasında *q* ya da *ę* gelmesi kuralıyla birlikte *miğsarz* şeklinde kullanılmaktaydı. Son olarak formları itibariyle fonetik özelliklerini koruyamamış Çekçeden ödünçlenen sözcükler de mevcuttur: "normal, sıradan, alışlagelmiş" *obiecny* yerine *zwyczajny*, "eğer" *pakli* yerine *jeśli*, "işçi" *robociec* yerine *robotnik* kullanılmaktadır (Walczak, 1995: 102). Ödünçleme konusunda Lehçede Almancanın etkisinin çok güçlü olduğu söylenebilir. Lehçeye çok eski zamanlarda Almancadan sözcükler nüfuz etmeye başlamıştır. Germencilik ana dalgası Tatar istilalarından sonra ülkenin çöküşünü ve nüfusunun azalmasını başlatan Alman kolonizasyonu ile bağlantılı olarak XIII-XV. yüzyılları arasında etkili olmuştur. Alman sömürgecileri daha çok Polonya'nın kentlerine yerleşmiştir. Ekonomik güç, örgütsel direnç, yüksek teknik ve teknolojik kültürün bir sonucu olarak Almanlar kısa sürede özellikle büyük şehirlerde hâkimiyetlerini kurmuştur. Kırsal alanlara ise daha az ölçüde yerleşmişlerdir. Tüm bunlar çoğunlukla kentte yaşam planlaması, evlerin içini düzenleme, ekonomik ve sosyal yaşam ile ilgili olan Almancadan geçen sözcüklerde yansımalarını bulmuştur. Örneğin bu kelimeler şöyledir: *burmistrz* "belediye başkanı", *gmina* "idari olarak ayrı olan bölge veya alan; semt, ilçe", *ratusz* "belediye binası", *rynek* "meydan", *sołtys* "köy temsilcisi", *wójt* "muhtar"; *bruk* "parke taşlı yol", *cegła* "tuğla", *dach* "çatı", *ganek* "sundurma", *lamus* "ambar, eski eşya deposu", *mur* "duvar", *plac* "avlu, boş alan, arsa", *rura* "boru", *rynna* "yağmur (çatı) oluğu", *rynstok* "drenaj kanalı"; *graty* "eski, tahrip olmuş mobilyalar veya ev eşyaları", *kuchnia* "mutfak", *wanna* "küvet", *zegar* "duvar saati"; *bednarz* "fiçi ustası, kasnakçı", *blacha* "metal sac", *browar* "bira fabrikası", *cech* "esnaf birliği", *clo* "gümrük vergisi", *czynsz* "kira", *dyszel* "araba oku", *fartuch* "duvarın çıkıntılı kısımlarına yerleştirilmiş metal şerit, teknik alet ve makineleri koruyan kapak, önlük", *funt* "libre", *gwalt* "tecavüz, şiddet, güç, telaş" *grunt* "yer, toprak", *hebel* "ahşap rende", *herb* "arma", *hetman* "ataman", *hold* "saygı, hürmet", *huta* "dökümhane", *jaka* "kaftan", *jarmark* "fuar" ... (Walczak, 1995: 103).

Olğusal Ödünçlemeler

Türkçeye "olğusal ödünçlemeler" şeklinde aktarılması mümkün olan Lehçe dil bilimi terminolojisinde *zapożyczenia rzeczowe* olarak adlandırılan bu terim aslında bir dilin konuşulduğu ülkede doğal olarak yetişmeyen, görülmeyen varlıkların ya da doğal olarak var olmayan unsurların adlarına karşılık gelir. *Banan* "muz", *kawa* "kahve", *igloo* "Eskimo evi" gibi sözler Lehçe için nesnel ödünçlemelere verilecek örnekler arasındadır.

² Bu özel ismin kökeni Lehçede "daha büyük" anlamına gelen *większy*'ya kadar gitmektedir. Her ne kadar bugün Çekçe *Waclaw*'dan alınmış da olsa eski Lehçe (*Więcysław*) haliyle asıl kökeninin Latince olduğu, Latince *Venceslaus* isminin örnek alındığı söylenmektedir. *Bole* (*Bolesław*), *więce* (*Więcysław*: bugünkü formu *Waclaw*), *unie* (*Uniesław*) prefiksleri eski Lehçede bir üstünlük derecesine işaret etmekteydi. *Slawa* ise bugün de "ün, san" anlamına gelmektedir. Böylece Polonya hükümdarlarının önemli bir kısmının isimlerinin *Waclaw* ya da *Bolesław* olması daha bir anlamlı hale gelmektedir.

Olgusal ödünçlemeler de kendi arasında *zapożyczenia właściwe* "alıntı sözcükler", *zapożyczenia strukturalne* "yapısal ödünçlemeler" *zapożyczenia sztuczne* "yapay ödünçlemeler", *hybrydy* "melez", *kalki* "öyküntü" ve *zapożyczenia semantyczne* "anlamsal ödünçlemeler" olmak üzere çeşitli gruplara ayrılır. Yaşayan dillerden anlamlarıyla birlikte ödünçlenen sözcükler de kendi arasında *zapożyczenia leksykalne* "sözcüksel ödünçlemeler" ve *zapożyczenia morfemowe* "biçimbirimsel ödünçlemeler" olarak ikiye ayrılır. Yapısal ödünçlemeler ise *zapożyczenia slowotwórcze* "biçimbilimsel ödünçlemeler", *zapożyczenia składowe* "söz dizimsel ödünçlemeler", *zapożyczenia frazeologiczne* "deyimsel ödünçlemeler / sözcük grubu ödünçlemeleri" şeklinde kendi arasında ayrılır.

Fonolojik Ödünçlemeler

Yeni sözcüklerin dile kabul ediliş biçiminden dolayı fonolojik ödünçlemeler kolayca fark edilir. Bu tür sözcükler verici dilde telaffuz edildiği biçimiyle doğrudan temas sürecinde alıcı dile işitsel yoldan ulaşır. Telaffuzu ya olduğu gibi kabul edilir ya da dillerin fonolojik yapısındaki farklılıktan dolayı çok az değişime uğrayabilir, ancak yazımı kesinlikle farklılaşır. Hatta bazen ödünçlenen dildeki yerini o dilin karakteristik seslerini bünyesine katarak aldığı da görülür. Böylece sözcüğün yazılışı telaffuzuna uyarlanmış olur. Bunun için "oyun çubuğu" (İngilizce *joystick*) ve "valiz" (Fransızca *bagage*) sözcüklerinin Lehçeye *dżojstik* ve *bagaż* olarak geçmesi örnekleri verilebilir. Fonolojik alıntılar için (İng.) *like* - (Leh.) *lajk* "-internet- sevmeye, beğenme", *camping*³ - *camping/kemping* "kamp, kamp yapma", *manager - menadżer / menedżer* "menajer", (ama yine Lehçede menajer anlamına gelen *menażer* sözcüğü Fransızca *manager* sözünden alıntıdır), *hall - hol* "hol, salon", *business - biznes* "iş, işletme, kuruluş", *jungle - džungla* "orman", *gentleman - džentelmen* "centilmen", *jockey - dżokej* "jokey", (Alm.) *Feuerwerk - fajerwerk* "havai fişek", *Schätzung - szacunek* "saygı", Orta Aşağı Almancada *Bornstein*, günümüzde ise *Bernstein - bursztyn* "kehribar", *Landschaft - landszaft* "peyzaj", *Schublade - szuflada* "çekmece", (Fr.) *bandage - bandaż* "bandaj", *bouquiniste - bukinista* "sahaf", *contre-amiral - kontradmirał* "tuğamiral", (Fars.) *szāh - szach* "satranç", (İsp.) *machete - maczeta* "pala" gibi daha pek çok sözcük sıralanabilir. Sonuç olarak fonolojik ödünçleme için yazımın kaynak dildeki telaffuza adapte edildiği bir ödünçleme tipi olduğu söylenebilir.

Alıntı Sözcükler

Zapożyczenia właściwe "alıntı sözcükler" genelde telaffuzları ve yazılışları basitleştirilmiş, sadeleştirilmiş ve anlamlarıyla birlikte alıcı dile geçmiş yabancı ifadelerdir. "Atlas, saten" *atlas* (Türkçe *atlas*), "torba, çanta" *torba* (Tür. *torba*), "mürekkep" *atrament* (Lat. *atramentum*), "peynir" *bryndza* (eski yazım şekli *brinză*, günümüz Rumencesinde ise *brânză*), "belediye başkanı" *burmistrz* (Alm. *Burgmister (Bürgermeister)*), "briç" *brydż* (İng. *bridge*), "butik" *butik* (Fr. *boutique*), "baş, kafatası" *czerep* (Ukr. *čepen* - okunuşu: "çerep"), "pusuya yatmak, pusuda beklemek" *czyhać* (Çek. *čihat*), "genç çoban" *juhas* (Macarca *juhász*), "ambargo" *embargo* (İsp. *embargo*), "kolhoz" *kolchoz* (Rus. *колхоз* - okunuşu: kalhoz), "dışarıya sütun, kemer veya karkaslarla açılan bina, yapı" *loggia* (İtalyanca *loggia*), "sürgün, sürgün cezası" *zsyłka* (Rus. *сылка* - okunuşu: ssılka), "vagon" *wagon* (Fr. *wagon*) gibi sözcükler bu tür ödünçleme için verilebilecek örnekler arasındadır (Markowski, 1999: 1773).

Lehçenin söz varlığında yer alan alıntı sözcükler bazen de verici dildeki aksanlarıyla birlikte okunur ve yazı dilinde de hiçbir değişikliğe uğramadan yazılır. Bazı kaynakların bu sözcükleri *zapożyczenia graficzne* "formel ödünçlemeler" başlığı altında topladığı da görülmüştür. İng. *weekend* (okunuşu: ^u ikend) "hafta sonu", *public relations* (pablik *rylejszyns*) "halka ilişkiler", *webmaster* (^u ebmaster) "internet sayfası yöneticisi", *pub* (pab) "bar", *windsurfing* (^u indserfing) "rüzgâr sörfü", *fair play* (fer plej) "kurallara ve karşılıklı hoşgörüyeye bağlı kalınarak oynanan oyun", *paperback* (pejperbek) "karton kapaklı kitap", *walkower* (^u olkouwer) "hükmen kazanma"⁴; İta. *con amore* "sevgiyle, tutkuluyla" *confetti* "konfeti", *campanila* (kampanila) "çan kulesi", *maestoso* (maestozo) "bir müzik parçasının

³ Dilimize ise Fransızcadan geçen *kamp* sözcüğünün TDK'nin elektronik sözlüğünde anlamına bakıldığında "çadır, baraka vb. eğreti araçlardan oluşturulan konak yeri"; benzer biçimde Lehçede de "insanların çadırlarda, karavanlarda yaşayabileceği, dinlenebileceği alan" şeklinde açıklamalarla karşılaşılır. Öyleyse "alan, düzlük, ova" anlamına gelen Latince *campus* sözünü de belirtmek gerekir. Çünkü Lehçe *kemping/camping*'in her ne kadar İngilizceden geçtiği kabul edilse de kökeni Latince *campus*'tur. "Alan, düzlük" demek olan bu sözcük, başka dillere geçerken o alanın içinde insanların çadır ya da benzeri araçlarda dinlendiği, konakladığı yönünde anlam genişlemesine uğramıştır.

⁴ Genelde İngilizcede "w" harfiyle başlayan sözcük veya terimler Lehçede fonolojik olarak benimsenmez, formel/biçimsel olarak Lehçeye yerleşmiştir. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/dlaczego-walkower;16156.html>

görkemli bir biçimde çalınacağını belirten müzik terimi"; Fr. *fin de siècle* (fɛ de sjɛ:kl) "19. yüzyılın sonu; sosyal yaşamdaki, sanat ve edebiyattaki dekadadan eğilimler", *prêt-à-porter* "hazır giyim", *à propos* (a propo) "bu arada, aklıma gelmişken, sözü açılmışken", *porte-parole* (portparol) "sözcü"; Lat. *in honorem* "onuruna", *ab illo tempore* "o günden, o zamandan itibaren", *incognito* "kimliğini gizleyerek, kim olduğunu belli etmeden"; Rus. *gieroj* "ironik anlamda kullanılan- yiğit, gözü pek, kabadayı" gibi ifadeler alıntı sözcükler sınıflandırması içinde yer almaktadır.⁵

Biçimbilimsel Ödünçlemeler

Zapożyczenia słowotwórcze "biçimbilimsel ödünçlemeler" grubunu verici dilin sözcüğü model alınarak alıcı dildeki morfeimler yardımıyla oluşturulan sözcükler oluşturur. Örneğin, Almanca "postacı" anlamında kullanılan *Briefträger*, Lehçeye *listonosz* olarak çevrilmiştir. Sözcüğün Lehçeleştirilme sürecinde iki birimden oluşması gibi yapısal özelliği ve o birimlerin anlamları birebir benzerlik göstermektedir. Almanca *Brief* "mektup", *Träger* ise "taşıyıcı"dır. Lehçede de çok benzer biçimde *list* "mektup", *nosz* ise birebir "taşıyıcı" anlamına gelmese de *nosić* "taşımak" fiilinden türetilmiş olup "taşıma işini gerçekleştiren" yönünde bir anlam yüklemek amaçlanmıştır. Leh. *kolej* (tren, demir yolu ulaşımı, demir yolu işletmeciliği) + *żelazna* (demir) *kolej żelazna* "demiryolu", Alm. *Eisen* (demir) + *Bahn* (yol, hat) *Eisenbahn* sözcüğünden öykünerek oluşturulmuştur. Genelde, yerli sözcükler de yabancı dillerin etkisi altında kalarak yeni anlamlar kazanır. Eski Lehçede *miasto* yalnızca "yer" olarak kullanılırken, zamanla Almancanın etkisiyle bugünkü "kent, şehir" anlamını kazanmıştır. Lehçedeki "takdim, tanıtma, fikir, düşünce" *przedstawienie*, (*wyobrażenie*) Almanca *Vorstellung* sözünün öyküntüsüdür. Konu edilen öyküntü yapısal olarak "önüne, önünde" Alm. *Vor* - Leh. *przed*; "durma, pozisyon" Alm. *Stellung* - Leh. *stawianie* şeklinde bir edat ve bir sözcüğün birleşmesiyle gerçekleşmiştir. "11-19 yaş arasında olan genç oğlan/kız" *nastolatek/nastolatka* İng. 13-19⁶ yaş arasında olan *teenager* (teen+age naście+lata)⁷ sözünün; "uzman" *rzeczoznawca* Almanca *Sachkenner* ("şey, mesele" Leh. *rzecz*, Alm. *Sache*; "bilgi sahibi, bilirkişi" Leh. *znawca*, Alm. *Kenner*) sözünün; Lehçede "dünya görüşü" anlamında kullanılan *światopogląd* yine Alm. *Weltanschauung* ("dünya" Leh. *świat*, Alm. *welt*; "görüş, fikir" Leh. *pogląd*, Alm. *Anschauung*) sözünün; "alt sistem" *podsystem* Lat. *sub-system* sözcüğünün ("alt" Leh. *pod*, Lat. *sub*;) alıntısı olarak değerlendirilebilir. Lehçede *czasopismo* "dergi" ise Almanca *Zeitschrift*'e göre şekillenmiştir. "Dergi" *czas* (zaman) ve *pismo* (yazı) olmak üzere iki biriminden oluşurken, Almancada da "dergi" *Zeit* (zaman), *Schrift* (yazı) şeklinde birden fazla birimden meydana gelir. Aynı biçimde "eriyen buzulların sularıyla biriken kum ve çakıl birikintisi" gibi coğrafi bir terim olarak kullanılan Leh. *fluwiogłacjal* Lat. *fluvius* (dere) ve *glacialis* (-sıfat- buz) sözcüklerinin alıntısıdır ve yapısal olarak da takliddir. Çünkü *fluwialny* sıfat olup "dereye ilişkin", *glacjal* ise "buzulların oluşumunu ve genişlemesini kapsayan donma dönemi" demektir. Lehçeye uygun dizilişle birlikte *nadwaga* "fazla kilo" (Alm.) *Übergewicht*'a göre şekillendiği düşünülmektedir (<https://wsjp.pl/index.php?szukaj=nadwaga&pwh=0>). *Nad-* önleci bileşik sözcüklerde "üst dereceye" işaret eder. Bunun Almancada karşılığı *über*'dir. Lehçede "ağırılık" anlamına gelen *waga* ise Almancada *Gewicht* şeklinde ifade edilir. Son olarak Lehçe "gökdelen" *drapacz chmur* İngilizce *skyscraper*'ın takliddir. Lehçede *chmura* "bulut" demek olup burada *sky* sözcüğünün dengi niteliğindedir. *Drapacz* adı ise *drapać* "çizmek, kazımak" eyleminden türeyen "kazıyıcı" demektir ve böylece *scrapper* anlamını karşılamaktadır.

Deyimsel Ödünçlemeler / Sözcük Grubu Ödünçlemeleri

Ödünçlemenin alanı sözcüklerle, sentaksla, morfeimle, eklerle sınırlı değildir. Bunların yanında diller arasında *zapożyczenia frazeologiczne* "deyimsel ödünçlemeler / sözcük grubu ödünçlemeleri" de gerçekleşir. Bu duruma Lehçeye Almancadan geçen, ama artık konuşma diline özgü olan "görüşülmek üzere masada olmak, söz konusu olmak, gündemde olmak" anlamına gelen *być / pojawić się / znaleźć się na tapecie* deymi iyi bir örnek oluşturur. Eskiden *tapet* genellikle yeşil masa örtüsü olan etrafına insanların oturarak toplantıların gerçekleştirildiği masa anlamında

⁵ Bknz: Władysław Kopalinski, Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2007.

⁶ İngilizce sözlüklerde *teenager*'ın tanımında 13-19 yaş grubu ifade edilirken, Lehçedeki karşılığı olan *nastoletni*'nin tanımında 11-19 yaş arası grup yer almaktadır.

⁷ *Naście* Lehçede *kilkanaście* ile aynı anlamdadır. Sözcük şu şekilde anlamlı iki birime bölünebilir: *kilka*+*naście*. *Kilka* "birkaç"ı ifade eder. 11-19 arası doğal sayma sayılar ise *-naście* ile biter. Öyleyse *kilkanaście* ve *naście* 11-19 arasına işaret eder. *Rok* (1 yaş) - *lat/lata* (1 yaş üstü) sözcüklerinden yola çıkılırsa *nastolatek/nastolatka*'nın 11-19 yaş arası gruba karşılık gelmesinin hiç de tesadüf olmadığı anlaşılmaktadır.

kullanılan bir sözcük olarak sözlüklerde yer almaktaydı.⁸ Benzer biçimde Almanca *Tapet* "masa örtüsü, halı"; İtalyanca *tappeto* yine "masa örtüsü, halı"; Latince *tapetum* "halı"; Eski Yunancada *tápēs τάπης* "halı, kilim", Fransızca da *tapis* "yere serilen halı" anlamına gelir. Lehçede *być / pojawić się / znaleźć się na tapecie* olan deyim kaynak dil Almancadaki şekli *etwas aufs Tapet bringen* ya da *aufs Tapet kommen*'dir. İngilizcede ise karşılığının *on/upon the tapis* (under consideration) "müzakere halinde, üzerinde düşünülmekte" olması, bu deyim tek kökenden türeyen anahtar sözcüğün (Leh. tapet, Alm. Tapet, İng. tapis) etrafında oluşması açısından ilginç tesadüf oluşturmaktadır. Lehçedeki *tapet* Almancadaki *Tapet* sözcüğünün alıntısıdır (Dubisz, 2003a: 22). Ancak Almanca sözlüğe bakıldığında ise *Tapet* sözcüğünün Almancaya Fransızcadan geçtiği tespit edilmiştir (Önen vd. 1990: 1070).

"Problem buna dayanıyor" (Leh.) *tu jest pies pogrzebany* deymi, (Alm.) *da liegt der Hund begraben* deyiminin; "zirvede olmak, en iyi olmak" *być na topie*, (İng.) *to be on top* deyiminin; "soran yanılmamış/yorulmamış" ya da "sora sora Bağdat bulunur" *kto pyta, nie bładzi* (Rus.) *язык до Киева доведёт* (*język do Kijewa dowiedziot*) deyiminin; "bir işin ucundan tutmak, bir işe koymak" anlamını veren ve kullanımı yanlış olmasına karşın sıkça kullanılan *wziąć się za coś*⁹ (Rus.) *Взяться за чтонибудь* (*wzjatsja za szto nibud*) deyiminin; "bakış açısı" *punkt widzenia* deymi, (Fr.) *point de vue* deyiminin; "bir şeyden anlam çıkarmak" *rozumieć pod czymś* (Alm.) *unter etwas verstehen* deyiminin ödünçlenmiş biçimidir. Ancak, kimi Polonyalı dil bilimciye göre bu kullanım yanlıştır, *rozumieć pod czymś*'in yerine *rozumieć coś przez coś* kalıbının kullanılması gerektiğini ileri sürerler (<https://adonai.pl/nauka/?id=87>). Polonya'nın Wielkopolski bölgesi lehçesinde kullanılan "izini sürmek" *szukać za czymś* deymi de (Alm.) *nach etwas suchen* deyiminden; "noktası noktasına, olduğu gibi" *kropka w kropkę* ise (Rus.) *точка в точку* (*točka v točku*) deyiminin ödünçlemesi olarak Polonya söz varlığında yerini alır.

Türkçede deyim sayılmayan, ancak bir başka dilde deyimler kategorisinde değerlendirilen Lehçeye geçmiş söz öbekleri de mevcuttur. Dolayısıyla bunları kalıplaşmış söz öbeği olarak adlandırmanın daha doğru olacağı düşünülmüştür. Örneğin, "sorun değil, önemi yok" anlamında kullanılan (Leh.) *nie ma sprawy*, (İng.) *it doesn't matter / no matter* söz öbeğinden; "kuş bakışı" (Leh.) *z lotu ptaka*, (Fr.) *à vol d'oiseau*; "kötü kadınlar, hırsızlar ve suçlular dünyası" (Leh.) *półświatek* (*pół-światek*), yine (Fr.) *demi-monde*; "mesele/olay/sorun şu ki" (Leh.) *rzecz w tym*, (Rus.) *Дело в том* (*diela v tom*); "her şeyden önce, ilk önce, evvela" (Leh.) *w pierwszym rzędzie*, (Alm.) *in erster Linie* söz öbeğinin öyküntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anlamsal Ödünçlemeler

Zapożyczenia semantyczne (znaczeniowe) "anlamsal ödünçlemeler" Lehçe sözcüğe yabancı dildeki eş değerine uygun yeni içerik katmaya dayanır. Sözcüksel sistemdeki mevcut yapıya yeni bir anlam ödünçlenir. Lehçede "pożyczek ukryte" olarak da adlandırılan bu ödünçleme türü için önceleri Lehçede bir hayvan türüne işaret eden *mysz* "fare" sözcüğünün İngilizcenin etkisiyle bilgisayarlara ait bir aygıt olan "fare" için de kullanılmaya başlaması örneği gösterilebilir. *Obraz* "resim, tablo" ifadesinin İngilizceden öykünerek "film" anlamını içeriğine katması pek çok örnekten bir tanesidir: (*Niewiele obrazów oddziałuje tak silnie na psychikę jak ostatni film Kubricka*. "Çok az **filmin** Kubrick'in son filmi gibi insan ruhuna güçlü bir etkisi var"). Aynı şekilde "imal, üretim" *produkcja* sözcüğünün İngilizce *production* sözünün anlamsal örnek alınmasıyla "film, yapım, prodüksiyon" anlamını ödünçlemesine de *hollywoodzkie produkcje Miloša Formana* (Miloš Forman'ın Hollywood filmleri) şeklinde örneklerle değinmek gerekmektedir. Türkçeye "tam olarak" şeklinde aktarılan "*dokładnie*" önceleri sadece fiille birlikte bir zarf olarak kullanılırdı. Günümüzde ise (İng.) *exactly* zarfının etkisiyle "elbette!, kesinlikle!, çok doğru! aynen öyle! evet! gibi anlamları olan ünlem haline de gelmiştir. Bir diğer anlamsal ödünçleme için "proje" *projekt* sözcüğünden söz edilebilir. İngilizce sözcük *project*'in etkisiyle zamanla "niyet, plan" anlamlarını kazanmıştır. Yine mevcut eylemler arasında yer alan *definiować* önceleri bir sözcüğün tanımlanması için kullanılırken, bugün yine İngilizce *describe* eyleminin

⁸ Masa örtüsü ve etrafına insanların oturarak bir mesele hakkında tartıştıkları masa ikilisinden değinmişken Fransızcadaki *bureau* sözcüğünün eski zamanlardaki anlamından da söz edilmelidir. Fransızcadan Türkçeye de geçmiş ve günümüzde sıkça kullanılan bu sözcük çalışma odası, büro anlamına gelir. Ancak sözlüklere bakıldığında *bureau* sözcüğünün daha önceleri masaların üzerini örtmek için kullanılan koyu ve kalın kumaş, örtü gibi bir anlamıyla karşılaşılmaktadır.

⁹ Kimi Polonyalı dil bilimcilere göre bu kullanım yanlıştır ve en doğru biçimi *do* önleciyle birlikte *wziąć się do czegoś* ya da *zabrać się do czegoś*'dur. Bknz: Andrzej Markowski, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2012, s. 1399

etkisiyle semantik genişlemeye uğramış ve “duygu ve olayları tarif etmek, tanımlamak” gibi yeni bir anlama sahip olmuştur. *Uczuć, jakich wtedy doznałem, nie chcę definiować, aby ich nie pomniejszacz* (O zaman yaşadığım duyguları hafifletmemek için tarif etmek istemiyorum). Son olarak Latince’den alınmış *korespondować* “mektuplaşmak, yazışmak, haberleşmek” eylemi, zaman içinde İngilizce *correspond* fiilinin etkisiyle bugün “uyuşmak, denk gelmek” anlamını bünyesine katmıştır. “*Obraz koresponduje z kolorem wnętrza* (Tablo odanın boyasına uyum sağlıyor), *Moje poglądy korespondują z tym ujęciem* (Benim görüşümle bu perspektif uyuyor)” (Skudrzykowska, 2002: 30). En başından beri “goril” anlamına karşılık gelen *goryl* 90’larda konuşma diline özgü olarak İng. *gorilla* veya Fr. *gorille* sözcüğünün de etkisiyle “devlet adamlarının özel koruma görevlisi” anlamını kazanmıştır. Önceden var olan bir sözcüğe herhangi bir yabancı dilden bağımsız olarak Lehçenin kendi başına geliştirmiş olduğu anlamlarla da karşılaşılabilir. Örneğin “sopa, kalın değnek” *pala* sözcüğü 80’lerde basılan sözlüklerde yer almayan, fakat günümüzde konuşma diline özgü olarak kullanılan “düşük, yetersiz not” gibi bir anlama daha sahiplik ettiği görülmektedir. Aynı şekilde önceleri “kule, kale” anlamını içeren *wieża*, bugün “müzik seti” olarak da kullanılmaktadır. Anlamsal ödünçlemede yabancı kökenli bir fiil ya da sözcükle başka bir dilde var olan kalıba öykünmek her zaman doğru değildir. Lehçe söz varlığında bulunan Fransızcadan geçmiş “adres yazmak, adresine göndermek, hitap etmek” anlamlarına gelen *adresować* eylemi İngilizcede *to address a problem* “problemi ele almak” şeklinde kullanılabilir. Ancak Lehçede *adresować problem* şeklinde bir kullanım asla söz konusu değildir ve tamamen anlamdan yoksundur. Sözcüksel ödünçlemede çıkış dilindeki sözcüğün varış dilinde daraltılmış bir anlamsal alana sahip olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Lehçede *natura* “doğa, karakter” anlamına karşılık gelir ve Latince kökenli bir sözcüktür. Ancak Latince’de *natura* yalnızca “doğa, karakter” değil, aynı zamanda “doğuş, yaradılış”, “dünya, evren”, “element, şey, madde” anlamlarına da sahiptir. Benzer biçimde İngilizcede *mail* tüm postaları ifade eder, yani söz konusu yalnızca sistemdeki elektronik posta değil; postaneden alınan-gönderilen, belirli bir yere teslim edilen mektuplar, paketler de olabilir. Ancak buna karşılık Lehçede *mail*¹⁰ yalnızca elektronik iletiler için kullanılır.

Biçimbirimsel Ödünçleme

Zapożyczenia morfemowe “biçimbirimsel ödünçlemeye” gelince, kökün başka bir dilden alındığı görülür. Bu köke Lehçe dil bilgisi yapısına uygun son ek veya çekim eki getirilir. *Narracja* “öyküleme, anlatı” Lat. (narratio) kökenlidir. Görüldüğü üzere, yalnızca sözcük kökü Lehçeye geçmiştir. Bunun yanında Latince’de *narratio* sözünün genitif hali *narrationis* iken, Lehçede *narracji*’dir. Lehçe dil bilgisi kurallarına göre, hiçbir sözcüğün genitif hali “nis” çekim ekiyle bitmez. Aynı şekilde Leh. *lekcja* Lat. *lectio* “ders, ünite”, *interpretacja-interpretatio* “yorum”, *alternacja-alternatio* “değişim” gibi Latince-Lehçe arasındaki biçimbirimsel ödünçleme örnekleri verilebilir. İngilizceden ödünçlenen fiillere ise *like* “sevmek, beğenmek” fiilinin Lehçenin birkaç mastar ekinden bir tanesine uyumlu olarak *lajkować*; *lynch* “linç etmek” fiilinin *linczować*; *fax* “faksyla göndermek” fiilinin de *faksować* şeklinde geçmesi örnek olarak sunulabilir. Bunun yanında Fransızca ve İngilizcedeki *compatible* “uyumlu” sıfatının yine Lehçe dil bilgisi sıfat yapısına uygun olarak *kompatybilny*; Fr. *compétent/compétente*, Alm. *kompetent* “yetenekli, işi bilen” sıfatının da *kompetentny* şeklinde geçmesi üç farklı dilden yapılan sıfat ödünçlemelerinden; *emotion* “duygu” adının *emocja* ve *discrimination* “ayırım, ayırım yapma” adının da *dyskryminacja* şeklinde geçmesi ise İngilizce isim ödünçlemelerindedir. “Okuma” anlamına gelen Lehçe *lektura* sözcüğü Fr. *lecture* adından; “ağzı sıkı, ketum” anlamında kullanılan *dyskrenty* ise yine Fr. *discret/discrète* sıfatından edinilen sözcükler arasındadır. Fransızcadan geçen pek çok fiilden birkaçına örnek vermek adına “etkiszileştirmek, nötrale etmek, yansızlaştırmak” *neutralizować* (Fr. *neutraliser*) ve “engellemek, zapt etmek, işgal etmek, tıkamak” *blokować* (Fr. *bloquer*) fiilleri gösterilebilir. Lehçeye Alm. “favori, gözde” anlamına sahip *Favorit* sözcüğünden geçen *faworyt*; “başlamak, başlatmak” anlamında kullanılan *initieren* fiilinden geçen *inicjować*; “kutlamak, kutlama yapmak” anlamına gelen *zelebrieren* fiilinden gelen *celebrować* ve Alm. karşılığı *emotional* olan “duygusal” sıfatının Leh. *emocjonalny* olması biçimbirimsel ödünçleme ile açıklanabilir. Kısaca Lehçe biçimbirimsel ödünçleme kapsamına fiiller, sıfatlar, adlar girer ve bu ödünçleme çeşitli dillerden de olsa sıklıkla Lehçe sözcük yapısına uygun bir şekilde gerçekleşir. Birleşik sözcüklerin baş kısmında yer alıp farklı anlamlar katan birimler de biçimbirimsel ödünçleme grubuna dâhil edilebilir ve sıralanacak olan bu birimler Lehçeye Yunanca, Latince, İngilizce ya da Almancadan geçmiştir. *Homo-* (Yun. *homós*), *pre-* (Lat. *prae-*), *hiper-* (Yun. *hypér-*), *ekstra-* (Fr. *extra-*), *post-* (Lat. *post-*), *hetero-* (Yun. *héteros-*), *de-* (Lat. *de-*), *dys-* (Yun. *dis-*), *re-* (Lat. *re-*),

¹⁰ Günlük konuşma dilinde *mejł* şeklinde de form kazanması nedeniyle fonolojik ödünçleme sözcükleri arasında gösterilebildiğini de vurgulamak gerek. Her ne kadar *mailować* yazılsa da kaynak dil İngilizcedeki telaffuza sadık kalarak *mejłować* şeklinde hem okunduğu hem de yazıldığı görülür.

kontr-/kontra- (Fr. contre-), *wice-* (Lat. vice-), *anty-* (Yun. anti-), *eks-* (Lat. ex-), *mini-* (İng., Fr. mini-), *mikro-* (Yun. mikros-) *pseudo-* (Yun. pseudos-), *ultra-* (Lat. ultra-), *chrono-* (Yun. chrónos-) gibi daha pek çok önek sayılabilir. Bunlar birer biçimbirimsel ödünçleme olmakla birlikte, aynı zamanda Lehçe dil bilgisi kuralları çerçevesinde yeni sözcük oluşturmak için kullanılan morfemlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bu birimlerin bitişik yazılmalarıdır. Ayrı yazılanlar ise önleç/edat olarak kabul edilir ve kökenleri farklı dillere dayanabilir. Örneğin, yukarıda verilen birleşik sözcüğe gelen *kontr-/kontra* Fransızca kökenliken, ayrı yazılan *kontra* önleci yine “karşı, karşıt” anlamında kullanılsa da Latince *contra* sözcüğünden ödünçlemedir¹¹ (Dubisz: 2003b: 223). Aynı durum birleşik sözcüklerin başına gelen *ekstra-* ile sıfat olan *ekstra* için de geçerlidir. Eğer *ekstra* sıfat olarak “fazladan, ek” ya da “dışında” anlamında kullanılıyorsa, Latince *extra* kökenli sözcük olduğu unutulmamalıdır.¹² Bu tür önekleri almış her sözcüğün, önekin ödünçlendiği dilden geçtiği algısı oluşabilir, ama Latince kökenli *de-* önekli birkaç sözcüğe bakıldığında Lehçe “ormanı, ağaçları yok etme, ” *deforestacja*’nın Fr. *déforestation* sözcüğünden; “duyarsızlaştırma, benlik yitimi” *depersonalizacja*’nın İng. *depersonalization* sözcüğünden; “damıtma” *destylacja*’nın ise Alm. *Distillation* sözcüğünden geldiği göz önünde bulundurulduğunda önek ve önekle birlikte türemiş sözcüğün kökenleri arasında farklılıkların görüleceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ekler de ödünçleme konusu olabilir, ancak bu biraz farklı, daha spesifik bir biçimde yapılır. İlk önce *opatrunek* “bandaj, bandajlama”, *rachunek* “hesap, hesaplama”, *ratunek* “kurtarma”, *rabunek* “hırsızlık”, *rysunek* “çizim”, *werbunek* “katılmaya ikna etme, askere alma” gibi aynı bitime sahip kelimeler alınır. Anlam olarak bir eylemi yerine getirme, bir icraat söz konusudur. *Unek* son eki alınarak eski Lehçeden gelme sözcüğün köküne eklenir. Bu da Almancadaki *ung* ekine karşılık gelir. Sözü geçen Lehçedeki *unek* ve Almancadaki *ung* son ekinin fiili isim yapma gibi çok benzer görevleri vardır. Bu ifadeden tahmin edileceği üzere yukarıda değinilen isimlerin fiil halleri de vardır. *Opatrunek* → *opatrzyc* “bandajlamak”, *rachunek* → *rachować* “hesaplamak”, *ratunek* → *ratować* “kurtarmak”, *rabunek* → *obrabować* “hırsızlık yapmak”, *rysunek* → *rysować* “çizmek, çizerek resmetmek”, *werbunek* → *werbować* “katılmaya ikna etmek, askere almak”. Almancada ise *werben* “reklam yapmak” → *Werbung* “reklam”, *lesen* “okumak” → *Lesung* “okuma”, *ordnen* “düzenlemek” → *Ordnung* “düzen”, *bestellen* “ısmarlamak, sipariş etmek” → *Bestellung* “ısmarlama, sipariş etme, sipariş”, *wiederholen* “tekrarlamak” → *Wiederholung* “tekrarlama” şeklinde *ung* takısı ismi fiilleştiren takıdır.

Yapısal Ödünçleme

Zapożyczenie strukturalne “yapısal ödünçleme”ye gelindiğinde ise, kendi içinde farklı gruplara ayrıldığı ve bunlardan bir tanesinin de biçimbilimsel ödünçleme olduğu belirtilmişti. Bu tür ödünçleme, ana dilin unsurlardan oluşan, fakat yabancı sözcüklerin yapısını taklit eden bir yapıya sahip olan sözcükleri veya birleşik sözcükleri ifade eder. Yapısal ödünçlemenin Lehçedeki bir diğer karşılığı *kalka*¹³’dır. Başka dildeki bir yapının örnek alınmasıyla gerçekleşir. Verici dilin söz dizimindeki tüm öğeleri birebir alıcı dile çevrilmiştir. Örneğin *Rzeczpospolita* “Cumhuriyet” Latince *res publica* sözcüğüne göre şekillenmiştir. Kaldı ki önceki dönemlerde Lehçede *rzeczpospolita* değil, *republika* sözcüğünün kullanıldığı görülür. *Publika* da “halk, özele zıttı” demektir (Brückner, 1985: 446-447). *Res publica*’nın Lehçe karşılığı ise *rzecz publiczna*’dır. *Publiczna* sıfatı “halka, kamuya ait, umumi” anlamını taşır. Lehçede bugün karşılığı olan *pospolity* sıfatı için sözlüklere bakıldığında çok önceleri “bütünün parçası olan, genele hizmet eden, halka ait olan” gibi bir anlamının olduğu ortaya çıkar. Kısaca sözcük zaman içinde değişse de anlam olarak aynı kalmıştır denebilir.

Söz Dizimsel Ödünçlemeler

Lehçedeki mevcut *zapożyczenia składowe* “söz dizimsel ödünçlemeler „arasında *pisać mala literą* ya da *pisać od malej litery* “küçük harfle yazmak” yerine Rusçaya göre *pisać z malej litery* gibi yazılması örnek olarak sunulabilir. Bugün Lehçede bu kalıp yanlış kullanım olarak kabul edilmektedir¹⁴ (Markowski, 2012: 773). Bunun dışında kötü bir

¹¹ Lehçe sözlüklerde bu konuyla ilgili şu örnekler verilmiştir: “*Wydawca kontra autor* (Yazara karşı yayımcı), *Sejm kontra rząd* (Hükümete karşı parlamento), *Mecz dziewczęta kontra chłopcy* (Kızların erkeklere karşı maçı).”

¹² *Mamy w tym miesiącu ekstra wydatki* (Bu ay fazladan harcamalarımız var), “dışında” anlamında ise *ekstragalaktyczny* “galaksi dışında bulunan” örnekleri sözlüklerde yer almaktadır.

¹³ Lehçeye Fransızca *calque* sözünden geçmiştir.

¹⁴ “Büyük harfle yazmak” ifadesi için *pisać coś dużą literą / od dużej litery* ya da *wielką literą / od wielkiej litery* kullanımı doğru, *z dużej litery* ise yanlıştır. Aynı şekilde “küçük harfle yazmak” *pisać małą literą / od malej litery* şeklinde söylenirken, *z malej litery* doğru kullanım sayılmayacaktır.

şey meydana geldiğinde teselli ve destek anlamında kullanılan "birisinin acısını paylaşmak, acısına ortak olmak, duygularını hissetmek" ifadeleri çağdaş Lehçede *współczuć komuś* şeklinde belirtile de önceki dönemlerde sentaks Rusçadan ödünçlenerek *współczuć z kimś* şeklinde kullanılmaktaydı. Bunun nedeni Rusçadaki *соучувствовать* (saçuvstvavat) fiilinin baş kısmına gelen *co* öneki "ile, birlikte" anlamı katmaktadır. Ancak Lehçede söz konusu anlamı veren herhangi bir örnek bulunmamaktadır. O yüzden mevcut fiilden sonra adın önüne gelecek biçimde birliktelik bildiren *z* önleci/edatı kullanarak taklit gerçekleştirilmiştir. Dildeki bu kullanım zaman içinde farklılaşmıştır ve günümüz Lehçesinde doğru sayılmamaktadır¹⁵ (Drabik vd. 2007b: 876).

Yapay/Suni Ödünçlemeler

Türkçeye "yapay/suni ödünçlemeler" şeklinde çevrilebilen *zapożyczenia sztuczne* ise çoğunlukla Yunanca-Latince olmak üzere yabancı morfeplerden oluşturulan, daha çok bilimsel ve teknolojik terimleri kapsayan bir ödünçleme türüdür. *Telefon* artık uluslararası bir sözcük haline gelmiş olup Yunanca *téle* "uzak" ve *phōné* "ses" gibi (tele- + -fon) morfeplerin yan yana gelmesiyle oluşmuş sözcüktür. Sesle ilgili morfeme değinmişken, "kaset çalar" *magnetofon* da Yun. *mágnēs*, -*ētos* "mıknatısla ilgili olan" ve *phōné* (magneto- + -fon) şeklinde birimlerinden oluşan Lehçeye geçmiş bir sözcüktür. Yine Yun. *téle* ve Lat. *vīsiō* "görüş, resim" morfepleri model alınarak (tele- + *wizja*) Leh. *telewizja* "televizyon" yaratılmıştır. Yun. *zoon* "hayvan" ve *technikós* "teknik" morfeplerinin ödünç alınıp birleşmesiyle oluşan (zoo- + *technika*) *zooteknika* "zootekni"; *ksēro-* "kuru" ve *thermós* "sıcak" ödünçlenmesiyle (ksero- + term) *kseroterm* "kuru ve sıcak yerlerde yaşamaya adapte olmuş organizma"; *bíos* "yaşam" ve "akıl, düşünce" anlamında kullanılan *lógos*'tan gelen *-logia* "doktrin, düşünce, bilim, teoriye ilişkin" şeklinde morfeplerle birleşerek oluşturulmuş (bio- + -logia) *biologia* "biyoloji" Lehçenin söz varlığında yerini almıştır.

Suni ödünçleme birden fazla morfemden oluşan sözcükler söz konusu olduğunda, kendi yapısı içinde birbirinden farklı dillerden alınan birimleri de kapsayabilir. İng. ya da Fr.'dan geçtiği düşünülen "mini, küçük" *mini-* ve Türkçeden geçmiş "pazar, pazar alanı" *bazar* morfeplerinin yan yana getirilmesiyle *minibazar* "mini pazar" sözcük grubu; Yun. *auto-* ve İng. *car* gibi iki yabancı birimin ödünç alınmasıyla birlikte ise *autokar* "gezi otobüsü" sözcüğü oluşturulmuştur.

Melez Sözcükler

Bir diğer ödünçleme türüne gelindiğinde ise, bir sözcükteki iki birimden bir tanesinin başka bir dilden alınması, diğerinin ise Lehçe olması bakımından ayrı bir ödünçleme kategorisinde olup *hybrydy* "melez" başlığı altında toplanmaktadır. "İkinci el kıyafet mağazası" anlamına gelen *ciucholand* sözcüğü, Leh. *ciuch* "giysi" ve İng. *land* "alan, yer, diyar" birimlerinden; Yun. *auto-* "öz, kendi" ve Leh. *ocena* "değerlendirme" gibi öğelerden oluşan *autoocena* "öz değerlendirme"; Yunanca kökenli ve artık uluslararası sözcük olan *foto* "fotoğraf" ve Leh. *budka* "kabin" birimlerinden meydana gelmiş *photobudka* "fotoğraf kabini"nin yanında son olarak Lat. *mini-* "mini" ve Leh. *spódniczka* "etek" gibi öğelerin yan yana gelmesiyle şekil kazanmış *minispódniczka* "mini etek" sözcükleri örnekler olarak verilebilir.

Birçok dilde benzer form ve sese sahip, aynı veya benzer içerikleri ifade eden sözcük anlamına gelen ve Lehçe dilbilim terminolojisinde *internacjonalizm* olarak karşılık bulan bu özel gruba da göz atılmalıdır. Bu ödünçleme türü aynı veya en azından benzer anlamı ve etimolojiye sahip birkaç dilde ortaya çıkan uluslararası sözcükleri kapsar. Farklı birçok dilde kendini gösteren, aynı anlamı koruyan, ama yazımları birbirinden farklı olabilen dil birimleridir. Bu, her dilin birbirinden farklı yazım kurallarından kaynaklanmaktadır. Söz konusu ödünçlemeleri açıklamaya yardımcı olan örnekler şunlar olabilir: "Cumhuriyet" *republika* (İng. *republic* - Alm. *Republik* - Fr. *république* - İta. *repubblica* - İsp. *república*), "demokrasi" *demokracja* (İng. *democracy* - Alm. *Demokratie* - Fr. *démocratie* - İta. *democrazia* - İsp. *democracia*), "tıp" *medycyna* (İng. *medicine* - Alm. *Medizin* - Fr. *médecine* - İta. *medicina* - İsp. *medicina*). Böylelikle uluslararası sözcükler, belirli bir dili konuşanlar için değil, her insan için anlaşılabilir durumdadır.

Son olarak ödünçleme konusunda soru işaretleri olan Polonyalı dil bilimcilerin olduğunu da söylemek gerekir. Lehçenin kendi sözcük yapılarına başvurarak rahatlıkla bir şey ifade edilirken başka diller model alınarak dönüşüme uğratmak dil bilimcilerin bu kuşkucu yaklaşımlarını haklı çıkarır niteliktedir. "iş planı" (*plan biznesu, plan biznesowy*)

¹⁵ "Ktoś współczuje komuś (nie: z kimś) – (w czymś): *Współczula sąsiadce i próbowała ją pocieszyć.* (Komşusunun acısını paylaştı ve onu neşelendirmeye çalıştı). *Współczuli im (nie: z nimi) w nieszcześnie, spieszyli z pomocą.* (Kötü zamanlarında onların acılarına ortak oldular, yardıma koştu.)"

yerine) *biznes plan*, 'oto tamiri' (*naprawa samochodów* yerine) *auto-naprawa*, 'oto parçaları' (*części samochodowe* yerine) *auto-części*, 'oto fuarı' (*salon samochodowy* yerine) *auto-salon* şeklinde kullanımlar yabancı dillerle etkileşimin bir yerde tehlikeli boyutunu da sergilemektedir (Skudrzykowa, 2002: 32).

Sonuç

Ödünçleme son derece makul bir yöntem olarak görülebilir. Ödünç alınan/verilen sözcükler birbirlerinin dilini bilmeyen farklı uluslardan olan insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırır ve ayrıca teknik bilgi içerikli metinlerde özel anlama karşılık gelir. Bir biyolog, kimyager veya dil bilimci, eğitimleri esnasında ana dilinde diğer insanların bilmediği ya da yanlış bildiği birçok yeni terimi bilmelidir. Yabancı dili çok iyi bilmek bile alan içerikli metinlerde yetersiz kalabilir. O metinlerden faydalanabilmek ortalama bir kişinin kullanmadığı sözcüklere hâkim olmayı gerektirir. Bu nedenle bir uzman ilk önce kendi dilindeki terminolojiyi öğrenmek zorundadır ve daha sonra ayrıca (İngilizce ile birlikte Almanca, Fransızca, Rusça ve diğer dilleri de kapsayan) bilimsel literatürün oluşturulduğu yabancı dillerdeki eşdeğerlerine hâkim olmak zorundadır. Uluslararası terimlerin teknik dil aracılığıyla bir dile alınması çok büyük bir kolaylık sağlamakla eş anlamlıdır. Böylece terimlerin anlamını bir kez öğrenmek yeterli olacaktır ve sonrası içinse sadece farklı diller arasında meydana gelen sözcük biçimlerindeki ufak değişiklikleri hatırlamak yeterli olacaktır. Bu nedenle ödünçlenen sözcüklerin kullanımı, belirli disiplinlerde uzmanlaşmış kişileri boş yere her dilde farklı bir terminolojiyi öğrenme zorunluluğundan kurtaran rasyonel bir yaklaşım olmuştur. Benzer bir bakış açısına göre, nispeten daha az teknik terim özelliği gösteren, yani sadece daha önce bilinmeyen nesnelere isimlendirmek için başka dilden geçmiş diğer sözcüklerin de dile yerleşmesi yadırganmamalıdır. Bu yüzden *szampan* "şampanya", *tramwaj* "tramvay", *pomidor* "domates" veya *keczup* "ketçap" gibi yabancı kökenli sözcükler bugün Lehçede hala kullanılır. Her dilin olduğu gibi Lehçenin de yeni terimler yaratma konusunda sınırlamaları vardır. Yabancı sözcüğün kullanımı genellikle çevirisine göre daha uygundur (örneğin, Lehçede domatese *złote jabłko* "altın elma" yerine *pomidor* denmesi gibi). Çünkü İtalyancadan geçen *pomodoro* "altın elma" demektir. O yüzden altın elma yerine *pomidor* sözcüğünün tercih edilmesi elbette en uygun olanıdır. Bunun en güzel örnekleri özellikle coğrafi adlar ve bunlardan türetilmiş sözcüklerde görülür. Pratikte hiçbir dilde çevrilmez. Bu bakımdan bu tür adların yabancı dildeki anlamının net olduğu durumlarda Lehçeye çevrilmesi konusunda bir sınır koymak gerekmektedir. Örneğin, "Pekin" Lehçeleştirilmiş biçim olarak karşımıza çıkar, öte yandan "pekin" in Çincenin en çok konuşulan lehçesinde "kuzey başkent" şeklinde yaygın bir anlamı daha vardır. Benzer şekilde "Nanking" yaygın bir kelime olarak "güney başkent" anlamına gelir. Birisinin Nanking'e gitmek yerine güney başkente gittiğini söylemesi çok tuhaf olurdu, çünkü ne Polonya'da ne de dünyanın herhangi bir ülkesinde "güney başkenti" şeklinde adlandırılan bir başkent vardır. Türkçedeki kullanımları da benzer biçimde olup özgün adlarıyla isimlendirilmişlerdir.

Ödünçlemenin gerçekleşmesine zemin hazırlayan faktörler arasında şunlar sıralanabilir:

- Farklı dilleri konuşan uluslar arasındaki kültürel, ekonomik veya siyasi temaslar (örneğin savaşlar). Bu, en azından Lehçe için yabancı kökenli sözcüklerin geçmesi açısından en etkili faktör olarak sunulabilir. 1795 yılında Polonya'nın başka devletlerce parçalanması, Polonya ulusunun tarihinde tamamen yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Polonya, üç işgalci devlet arasında paylaşılmış, Avrupa haritasından silinmiş ve devletlerinden yoksun kalan halk, ulus ruhunu sürdürmek için savaşmak zorunda kalmıştı. Savaşırken de kültürlerini ve dillerini geliştirerek geleneklerini korumaya çalışmışlardı. Ana dilin korunması işgalcilere karşı mücadelede en önemli unsurlardan biri haline gelmişti. İşgalci devletler ise Polonyalıların dil yardımıyla kaybetmedikleri ulusal bilinci yok etme peşindeydi. Bu amaç doğrultusunda Polonyalılara mümkün olan en kısa sürede kendi kültür ve dillerini empoze etmeye çalıştılar. Bunun sonucunda o dillerden geçen sözcükler yaşamın hemen hemen her alanına yayılmaya başladı ve bu da Lehçedeki muadillerinin kademeli olarak ortadan kaybolmasına neden oldu.

- Bir dilde adı olmayan, ancak başka bir dilde olan bir şeyin ortaya çıkması,
- Bir dilin yapılarının yetersiz gelişimi (örneğin, Lehçe yeerine uzun bir süre boyunca Latincenin bilim dili olması),
- Yabancı kökenli bir sözcüğün o dildeki sözcükten daha uygun olduğu inancı,
- Dönemsel olarak bazı yabancı dillerin revaçta olması (18. yüzyılda Fransızcaya olan rağbet gibi).

Tarihten bugüne kadar Lehçenin dönem dönem hangi dillerle etkileşime geçtiğine bakıldığında, Orta Çağda Hıristiyanlığın kabulü ve Polonya'nın devlet olma özelliğini kazanmasıyla bağlantılı olarak en çok Çekçe aracılığıyla Latinceden sözcük geçmiştir. Bu sözcükler kilise, doğa, okul, devlet dairelerine ilişkin sözcüklerdir. Daha sonraki dönemlerde Almancanın kent planlanmasına yönelik terimlerle ilgili çok ciddi etkileri hissedilir. Rönesans dönemi ise Lehçenin belirgin biçimde gelişim gösterdiği yıllar olarak bilinmektedir. Bu dönemde İtalyan sanatçıların Polonya'da kalmaları ve Polonyalı hümanistlerin İtalya'da eğitim görmesi sonucu İtalyanca popüler hale gelmiştir. bu yönüyle

İtalyanca mimarlık, askeri ve sanat alanında etkisini göstermiştir. Barok dönemine gelindiğinde ise artan Rusça, Belarusça ve Ukrayna dilinin etkilerinden söz etmek mümkündür. Bunun dışında sayısız savaşlarla ve ticari ilişkileri güçlendirme çabalarıyla çalkantılı geçen 17. yüzyıl, uzak bölgelerden, doğudan birtakım sözcüklerin alınmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin bu dönem Türkçeden savaş ve ticari terimlerin geçmesine sahne olmuştur. Aydınlanma döneminde yüksek kültür ve eğitim seviyesinin bir tezahürü olarak görülen Fransızcanın belirgin biçimde etkisinden söz etmek mümkündür. Bu etkinin alanı moda, güzellik, sosyal yaşam ve iç mekanlara dair sözcükleri kapsamaktaydı. Romantizm, Pozitivizm ve Genç Polonya dönemine bakıldığında işgal yıllarında Polonya ırkını ulusal kimliklerinden mahrum etmenin bir parçası olarak Rusça ve Almancayı dayatma politikaları gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle Rusçanın etkisi günlük meseleler, resmi işler ve politik baskı ile ilgilidir. 20. yüzyılda ise küresel dil haline gelen İngilizceden geçen sözcüklere rastlanır. Birçok sözcük ve yapı uluslararası bir etkiye sahiptir ve Lehçeye de orijinal formlarında yerleştirilmiştir: pub, supermarket, fitness club, billboard, talk show, marketing, light vs. Bugün Lehçe üzerinde çok güçlü etkiye sahip olan İngilizcenin etkisi aslında küçük boyutlarda 19. yüzyılda başladı. Metinlerde daha önce karşılaşılan kelimelere - örneğin biftek, boksör, yat, centilmen, tünel gibi sözcüklere pub, market, fast food, lunch, grill, billboard, happy end, relaks, weekend gibi düzinelerce yenileri eklendi. Görüldüğü üzere Lehçe üzerinde diğer dillerin etkisi büyüktür. Şu anda Lehçe sözlüklerde 100.000'i aşkın sözcük bulunmaktadır. Ancak, bunların hepsi Lehçe sözcük değildir. Diğer ülkelerin dillerinden ödünç alınan çok sayıda sözcükler de mevcuttur. Bu sözcükler ya ait oldukları dildeki formlarını koruyarak geçmiştir ya da Lehçenin ses sistemine uyarlanmıştır. Çünkü başka dilden alınan sözcükler hiç değişmeden kaynak dildeki anlamlarıyla kullanılabilirler gibi farklı anlamlar da yüklenebilirler. Ödünçlemenin rasyonel bir yöntem olup olmadığı konusunda dil bilimciler arasında fikir ayrılıklarının yaşanmasının yanında bazı dil bilimcilere göre terim olarak "ödünçleme" istenen anlamı vermemektedir. Bu görüşü savunanlara göre, bu terimden hareketle ödünçlenen sözcük verici dilden alındıktan bir süre sonra alıcı dil tarafından tekrar karşı dile verilmelidir. Sözcük alışverişinde böyle bir şey söz konusu olmadığından terim eleştirel yaklaşımlara da neden olmaktadır. Farklı diller arasında gerçekleşen alışveriş elbette yalnızca sözcük bazında olmamaktadır. Bu etkileşim içine deyimsel, olgusal, morfolojik, fonolojik, biçimbilimsel, anlamsal, söz dizimsel, biçimbirimsel gibi ödünçlemeleri de dahil etmek mümkündür.

Kaynaklar

- Bańko Mirosław "Dlaczego walkower?". (30 Mayıs 2015) 21 Ekim 2019 <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/dlaczego-walkower;16156.html>
- Brückner, Aleksander. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985.
- Drabik, Lidia ve diğer. Słownik języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007a.
- Drabik, Lidia ve diğer. Słownik poprawnej polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007b.
- Dubisz, Stanisław. Uniwersalny słownik języka polskiego Tom II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003b.
- Dubisz, Stanisław. Uniwersalny słownik języka polskiego Tom IV. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003a.
- Kopaliński, Władysław. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2007.
- Korpysz, Tomasz. Jeszcze o zapożyczeniach składniowych". (10 Ekim 2010) 01 Kasım 2019 <https://adonai.pl/nauka/?id=87>
- Markowski, Andrzej. Nowy słownik poprawnej polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- Markowski, Andrzej. Wielki słownik poprawnej polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- Önen, Yaşar ve Şanbey, Cemil Ziya. Almanca- Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 546, 1990.
- Paylan, Kerime. Türkçede Kelime Türetme Yollarına Genel Bir Bakış. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2015.
- Sarı, İsa., Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2015.

Skudrzykowa, Aldona. "Dobry zwyczaj - Zapożyczaj?". *Postscriptum* 2-3 (42-43), *Kwartalnik Szkoły Języka i Kultury Polskiej*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, (2002) 29-33

Tomaszewska, Katarzyna., *Wyrazy motywowane i niemotywowane w grupie leksykalnej "Ziemia. Budowa Ziemi" w języku rosyjskim i polskim*, *Acta universitatis Wratislaviensis* (2014) 463-473

Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual, 2002.

Walczak, Bogdan. *Zarys dziejów języka polskiego*. Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN, 1995.

BORROWING AND ITS TYPES IN POLISH

Emrah GAZNEVİ

Abstract

Linguistic borrowing is the name given to language elements taken from a foreign language that more or less constitute the mother tongue. The most important element that sets the stage for borrowing, which means word exchange in a sense, the increasing relationship level of different cultures can be shown. This increase is undoubtedly based on technological developments, internet and films. In addition, international commercial, economic, scientific, cultural and political contacts, geographical location, historical events, wars and changes in social life are among the factors that create a favorable occasion for borrowing. Borrowed words, terms, expressions of foreign origin are available in all languages in the world. It is known that hundreds of thousands of words in the current vocabulary of Polish come from other languages. The other part consists of words from old Polish language, words derived from Slavic roots or borrowed words from the other languages. These words can penetrate into Polish in two ways: through direct contact (direct borrowings) and through another language (indirect borrowings). Borrowing can occur not only on the basis of words, but also within the framework of idioms, phrases, structures, or affixes. Some of them have entered without any change, while others have been modified and adapted to the Polish word and grammar structure. However, some of the structures in Polish modelled on foreign language today are not considered correct by some linguists. In this study, it will be examined how many types of borrowing there are, the ways in which it is realized and which structures are considered as wrong.

Keywords: Language, Polish, borrowing, interaction between languages, international words